

життєво важливих національних інтересів (права людини, належна організація та функціонування органів публічної влади тощо) від воєнних загроз. Крім того, слід брати до уваги і те, що військовослужбовці, не займаючись вказаними забороненими протиправними діями, будуть спрямовувати свої зусилля на підвищення боєздатності, що лише позитивно вплине на стан воєнної безпеки як підґрунтя національної безпеки України.

Слід також зважати і на те, що наведені два конституційні обов'язки, зафіксовані у частині першій статті 68 Конституції України, доповнюються нормою, закріпленою у частині другій цієї самої статті. Там в імперативному порядку вказано на те, що незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності. Ця конституційна норма, діючи комплексно з положеннями частини першої статті 68 Основного закону України, створює умови для гарантування всіх видів національної безпеки, але має безпосередній та фундаментальний вплив на такий вид національної безпеки України, як безпека правова (юридична).

Отже, конституційні обов'язки людини та громадянина щодо неухильного додержання Конституції України та законів України, непосягання на права і свободи, честь і гідність інших людей виступають важливим підґрунтям для забезпечення провідних видів національної безпеки України як реального стану захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз.

1. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

2. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

3. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України : Закон України від 24 березня 1999 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 22–23. Ст. 194.

УДК 342.77:355.275

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/201-204

Ірина КІРСЄВА

аспірант

Євген ГРИГОРЕНКО

доцент кафедри державно-правових дисциплін Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, кандидат юридичних наук, доцент

МОБІЛІЗАЦІЯ ТА ПРАВА ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: БАЛАНС ТА ВИКЛИКИ

В умовах сьогодення, через порушення безпеки, територіальної цілісності та суверенітету України з боку російської федерації, питання мобілізації та захисту прав людини під час воєнного стану стають надзвичайно актуальними та складними. Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан – «це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [3]. Воєнний стан нерідко ставить керівництво країни перед складною дилемою: забезпечити безпеку та захист держави, одночасно зберігаючи гідність, свободи та права своїх громадян. У таких ситуаціях виникає потреба збалансувати важливість виконання обов'язків з мобілізації з необхідністю забезпечення та захисту основних прав та свобод кожного громадянина, які закріплені в конституційних актах.

Захист прав кожного громадянина України, зокрема мобілізованих, під час воєнного

стану та мобілізації вимагає ретельного розгляду та вирішення низки складних питань, які постають перед суспільством:

- як зберегти баланс між безпекою держави та правами її громадян, зокрема мобілізованих?
- які можливі обмеження прав можуть бути введені під час мобілізації і як вони повинні відповідати міжнародним стандартам прав людини?
- які механізми контролю за дотриманням прав і свобод громадян можуть бути введені у воєнний час?
- які стратегії можуть бути запропоновані для мінімізації можливих порушень прав людини під час війни?

Ці питання гостро постають перед українським суспільством. У такому контексті дослідження правових аспектів мобілізації та захисту прав людини в умовах воєнного стану стає досить важливим завданням. Воно не тільки допоможе зрозуміти складні взаємозв'язки між обов'язками держави та правами і свободами її громадян, але й відкриє шляхи до ефективних стратегій збереження цінностей у найбільш складних ситуаціях.

Питання прав громадян в умовах воєнного стану та режиму воєнного стану зокрема досліджувало багато науковців, таких як: А. Славко, С. Кириченко, М. Лобко, В. Семененко, В. Топольницький, Б. Тична, Ю. Фігель та ін.

У своїй праці Ю. Фігель доходить висновку, що «обмеження прав і свобод не поширюються на основні права громадян; мають обмежений за обсягом і часом дії характер; застосовуються тільки на підставі відповідних нормативно-правових актів. Навіть за умови введення воєнного стану основні невід'ємні права людини (на життя, рівноправність і відсутність дискримінації, право на повагу до гідності; право на свободу та особисту недоторканність, право на житло, право на правову допомогу, на судовий захист прав і свобод і т. ін.) повинні неодмінно виконуватися» [6]. У свою чергу, А. Славко розглядає обмеження прав та свобод громадян в умовах воєнного стану у різних країнах у порівняльному аспекті та робить висновок, що «встановлення режиму воєнного стану як реакції держави на певні негативні чинники середовища як природного, так і соціального походження є характерним для більшості країн світу. Уведення режиму воєнного стану зазвичай передбачає можливість залучення збройних сил як найбільш організованої частини держави для оперативного реагування на виклики, які постають перед такою державою, а також установа низки заходів, які обмежують обсяг гарантованих громадянам державою прав і свобод. Українське законодавство та законодавство більшості держав світу не містить детальних вказівок на те, які саме загрози є достатніми для введення режиму воєнного стану» [5].

Тож мета цієї розвідки – дослідити, як мобілізація та воєнний стан впливають на права громадян та мобілізованих, зокрема, які основні права і свободи можуть бути обмежені або призупинені, а також запропонувати стратегії для збалансування потреб у захисті національної безпеки України та забезпеченні прав і свобод громадян під час воєнного стану.

Конституція України передбачає: «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» (стаття 3) [4].

У період дії особливих періодів, зокрема при виникненні різних ситуацій надзвичайного характеру, завдання забезпечення прав і свобод громадян набуває важливого значення. Це особливо актуально у контексті введення воєнного стану, коли нормальне функціонування суспільства і держави стає неможливим внаслідок тих чи інших причин.

Конституцією України у другому розділі визначено права, свободи та обов'язки людини і громадянина. Зокрема, стаття 64 проголошує, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть установлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції [4]. Що ж стосується інших прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, що можуть бути обмеженими під час воєнного стану, то вони зазначені у [4]:

- статті 30: кожному гарантується недоторканність житла;
- статті 31: кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції;
- статті 32: ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України;

– статті 33: кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом;

– статті 34: кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань;

– статті 38: громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування;

– статті 41: кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності;

– статті 43: кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується;

– статті 53: кожен має право на освіту.

При цьому деякі статті стосуються громадян України чоловічої статі, а особливо мобілізованих (наприклад, стаття 33), хоча стаття 65 Конституції України стосується усіх громадян: «Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України» [4]. Варто зазначити, що мобілізація – це «комплекс заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту – на організацію і штати воєнного часу» [4]. Правове регулювання відносин між державою і громадянами України у зв'язку з виконанням ними конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, а також загальні засади проходження в Україні військової служби визначено Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу» [1].

Зазначимо, що відповідно до пунктів 6 та 10 статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» військове командування може запроваджувати та здійснювати в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану, такі заходи правового режиму воєнного стану: встановлювати особливий режим в'їзду і виїзду, обмежувати свободу пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також рух транспортних засобів; заборону або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан [3]. Таке саме обмеження знаходимо в Указі Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженому Законом України від 24 лютого 2022 р. № 2102-IX (зі змінами) [6].

Відтак, вищезазначені права і свободи громадян та мобілізованих так чи інакше можуть бути обмежені або призупинені. Причому бувають випадки порушення прав та свобод через неналежне виконання посадовцями або іншими особами своїх обов'язків.

Відповідно до законодавчої бази захист Батьківщини – це обов'язок кожного громадянина, що, у свою чергу, зобов'язує уряд країни надати продовольче та речове забезпечення, соціальний і правовий захист військовослужбовцям та членам їх сімей, належне грошове забезпечення та виплати за бойові дії, пільги учасникам бойових дій, а також забезпечити виконання умов Женевської конвенції. Підтримку широкого профілю надають іноземні партнери, які, окрім грошових коштів, забезпечують навчання за кордоном військовослужбовців, надання зброї та гуманітарної допомоги, а для цивільного населення – можливість отримання притулку, грошових виплат, працевлаштування тощо.

Задля збалансування ситуації можемо запропонувати декілька стратегій щодо покращення стану забезпеченості прав і свобод громадян під час воєнного стану, а саме:

– створення дієвих механізмів контролю та моніторингу щодо дотримання прав та свобод громадян під час воєнного стану (можливе залучення міжнародних організацій);

– забезпечення широкої громадської участі та доступу до інформації під час воєнного стану, що передбачає відкритість та прозорість процесів прийняття рішень, а також забезпечення можливості громадян висловлювати свої погляди та пропонувати свої варіанти, так само як і залучення їх до моніторингу та контролю;

– посилення поінформованості у сфері освіти громадян про їхні права та обов'язки під час воєнного стану, а також про можливі наслідки введення обмежень на права, починаючи з середньої школи (наприклад, шляхом патріотичного виховання);

– забезпечення належної моральної та психологічної підготовки як військовослужбовців, так і цивільного населення.

1. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>.
2. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21.10.1993. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>.
3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
4. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
5. Славко А. С. Обмеження прав і свобод людини і громадянина за умов дії режиму воєнного стану: порівняльно-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2016. № 41 (2). С. 74–78.
6. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.
7. Фігель Ю. О. Обмеження прав людини в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія : Юридична*. 2015. Вип. 2. С. 222–230.

УДК 316.334.3+364.3+35.075.3

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/204-206

Вікторія МАДАЛИЦЬ

аспірант кафедри

загальноправових дисциплін

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

РЕАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

На сучасному етапі цивілізаційного розвитку держав світу реалізація соціальної політики посідає провідне місце. Пріоритетною є роль цього напрямку державно-правової діяльності в умовах воєнного стану, адже вразливі групи населення (внутрішньо переміщені особи, люди з інвалідністю та інші категорії осіб) потребують особливої уваги та підтримки з боку держави та суспільства. Тож проблематика реалізації соціальної політики та соціальної функції Української держави в умовах воєнного стану має не лише теоретичне, а й прикладне значення.

Тематику соціальної реалізації політики держави та соціальної функції вивчали Л. Антонова, В. Безугла, І. Євдокимова, І. Кінаш, В. Куценко, В. Лемак, Е. Лібанова, Л. Наливайко, О. Новікова, Я. Остафійчук, О. Петришин, М. Савчин, А. Халецька, П. Шевчук та ін. Особливості соціальності політики держави в умовах воєнного стану досліджували І. Приходько, Н. Шпортюк («Формування та реалізація державної соціальної політики в умовах глобальних викликів») [1], Н. Мозоль («Проблема соціальної справедливості в умовах воєнного стану») [2], О. Павлова («Особливості соціальної політики в умовах воєнного стану в Україні») [3], А. Волківська, О. Аксьонова, О. Яценко, О. М'яковський, Н. Осипович («Соціальна політика: формування, оцінка ефективності, аудит») [4]. Зокрема, підготовлено Звіт про оцінку потреб «Соціальні права в Україні під час війни» [5] та низку інших аналітично-довідкових напрацювань. Однак в умовах воєнного стану та ведення бойових дій на території України вже понад два роки соціальна політика держави вимагає трансформацій (правових, інституціональних, організаційних) і, відповідно, нових теоретичних напрацювань у цій сфері.

Забезпечення прав і свобод людини та їх гарантії мають бути пріоритетними у діяльності усіх державних органів. Отже, рівень дотримання прав і свобод людини є основним критерієм демократичності держави, дотримання в ній принципів соціальної справедливості. Важливо пам'ятати, що в умовах воєнного стану не зникли, а подекуди навіть загострилися соціальні проблеми, пов'язані з соціальним захистом прав дітей; бездомних осіб; осіб, які відбули покарання у вигляді обмеження волі або позбавлення волі на певний